

Інновації в сучасній освіті: методологія, технології, ресурсне забезпечення,
дидактичні та виховні аспекти

**ФОРМУВАННЯ БАГАТОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ: ДО АКТУАЛЬНОСТІ
ПРОБЛЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Наталія Бакуліна

кандидат педагогічних наук

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України

Від початку широкомасштабної російської війни значна кількість громадян України стали біженцями – як на українських теренах, так і за кордоном. Зокрема, біженці з України, які вимушено покинули свої домівки та нині перебувають у різних куточках світу – у країнах ЄС, Канаді, США, Ізраїлі й інших державах, отримують негайний тимчасовий захист, який також відкриває дітям доступ до освіти, а вчителям – можливість влаштуватися на роботу.

Водночас, попри надані можливості доступу до освіти, успішна адаптація й інтеграція у новому мовно-культурному середовищі часто залежить від рівня володіння мовою та сформованості комунікативної компетентності в широкому сенсі. Це стосується і рівнів володіння українською мовою, мовами корінних народів і національних меншин та іноземних мов, і вмій зіставляти та переносити набутий мовний і комунікативний досвід у нові реалії. Тобто є життєва необхідність у сформованості вмій багатомовної компетентності. Адже визначальною рисою багатомовної комунікативної компетентності на відміну від власне-комунікативної компетентності є саме здатність до переключення з однієї мови на іншу.

Тому проблеми багатомовного навчання та, зокрема, формування багатомовної компетентності, в умовах воєнного стану нині набувають значущої актуальності. А формування багатомовної компетентності в учнів «як здатності послуговуватися рідною, державною й іноземною мовами, толерантно спілкуватися в полікультурному середовищі на основі ставлення до мовного та культурного розмаїття як цінності» [17, с. 69] стає однією з провідних життєво необхідних комунікативних компетентностей.

Проблеми багатомовної освіти здавна посідали почесне місце у науковому дискурсі. Нині вони не лише не втратили своєї актуальності, а й стали одними з пріоритетних у бурхливому світі, в якому відбуваються значні та стрімкі цивілізаційні кризи та трансформаційні процеси як на глобальному, так й індивідуальному рівнях. Їхня значущість зумовлюється не тільки інтеркультурністю та багатомовністю суспільств більшості країн світу, зокрема й України, а й значними міграційними процесами, спричиненими війнами та міжнародними конфліктами. Крім цього, провідними рисами сучасного суспільства дедалі ширше стають плюралізм, поліморфізм, поліцентризм, політехнологічність, полікультурність і полілінгвізм.

Ці фактори вимагають і змін у парадигмі освіти, і розроблення сучасного змісту й освітніх технологій, і створення відповідного освітнього простору з огляду на нові підходи до навчання.

Виходячи з аналізу досліджень науковців об'єднаної Європи, методологічними засадами сучасної іншомовної освіти є *дидактика*

Інновації в сучасній освіті: методологія, технології, ресурсне забезпечення, дидактичні та виховні аспекти

багатомовності, в основі якої лежить ідея ефективного використання наявного мовного та пізнавального досвіду учня в процесі оволодіння іншими іноземними мовами, а її мета полягає в розробці концепцій, методів і технологій, які сприяють оптимізації процесу іншомовної освіти та досягненню максимальних успіхів у вивченні мов шляхом активізації елементів мовної, культурної та навчальної свідомості учнів і виховання плюрилінгвальної особистості [15, с. 209–210].

Так, наприклад, на засадах дидактики багатомовності розроблено різноманітні проекти та технології, зокрема проект «EuroCom», що передбачає зняття міжмовної ізоляції в навчанні мов, освоєння відразу кількох, як правило, споріднених мов на основі встановлення зв'язків і взаємних включень між ними. Автори проекту (Б. Гуфайзен і Н. Маркс [22], Г. Кляйн і Т. Штегман [23] та ін.) переконливо доводять, що знання рідної та хоча б однієї іноземної мови як представника певної групи споріднених мови уже слугує належним фундаментом для формування багатомовності особистості. Таким чином, цей проект спрямовується на паралельне освоєння кількох споріднених мов завдяки усвідомленню їх лінгвістичних спільностей і відмінностей. Відповідне методичне забезпечення станом на сьогодні існує для освоєння романських («EuroComRom»), германських («EuroComGerm») та слов'янських («EuroComSlav») мов, тобто трьох найбільш поширених в Європі мовних груп. Підручники-посібники містять виклад концептуальних засад проекту «EuroCom», характеристику відповідної групи мов, відомості з їх історії, поширеність у світі тощо [9, с. 72].

Як зазначає З. Подоляк, «зміст відповідних підручників-посібників охоплює усі рівні мови, відповідно в них систематизовано фонетико-графічні, лексичні, граматичні та синтаксичні відповідності. Це дає змогу протягом короткого періоду часу освоїти спільні для цілої групи мов елементи, що сприяють засвоєнню вже не однієї, а кількох мов, зокрема: на рівні лексики – це поширені в усіх мовах відповідної групи слова або інтернаціоналізми, запозичення; на рівні граматики – це спільні для певної мовної групи граматичні структури і т. п. Таким чином, підручники і посібники, розроблені у рамках проекту «EuroCom», дають змогу виявити спільності та подібності у мовах, що значно полегшує процес освоєння кількох мов і формування багатомовності особистості. Починаючи з розвитку рецептивної багатомовності, тобто освоєння вмінь і навичок читання кількох мов одночасно, проект передбачає поступовий перехід до формування продуктивних комунікативних компетенцій. Традиційна система іншомовної освіти в такому контексті видається уже обмеженою і нераціональною, оскільки не передбачає достатньої опори на набуті раніше лінгвістичні знання, освоєні техніки та стратегії вивчення мов, натомість проект «EuroCom», як доводять результати його практичної апробації, сприяє мобілізації й активізації наявного відповідного досвіду та поступовому збагаченню на його основі мовного репертуару особистості» [15, с. 211].

Крім цього, інтеркультурність європейського суспільства спонукала до пошуків можливих шляхів навчання та виховання у білінгвальному та/або

Інновації в сучасній освіті: методологія, технології, ресурсне забезпечення, дидактичні та виховні аспекти

полілінгвальному мовно-культурному середовищі. У результаті чого світ побачили енциклопедії та довідники із двомовної та багатомовної освіти для батьків дво- та багатомовних дітей, а також вихователів і вчителів, які з ними працюють. Найбільш відомі з них англomовні роботи Коліна Бейкера [18] – [20], франко та англomовні праці Едіт Хардинг-Еш і Філіпа Райлі [21], німецькомовні – авторства Елке Бурхардт Монтанари [24] – [25] тощо.

В сучасній українській лінгводидактиці, зокрема у Концепції моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти України з навчанням мов корінних народів і національних меншин [11], багатомовна комунікативна компетентність розглядається як метакомпетентність, яка є «...складним асиметричним, динамічним комплексом *комунікативних компетентностей* виучуваних мов і *металінгвістичної, міжкультурної та компенсаторної компетентностей*».

Як визначають авторки Концепції (О. Фідкевич, В. Снегір'ова, Н. Бакуліна), «ядро багатомовної комунікативної компетентності формується на основі комунікативних компетентностей усіх виучуваних мов у процесі взаємодії, яка здійснюється за допомогою металінгвістичної, міжкультурної та компенсаторної компетентностей. Ці специфічні складники багатомовної комунікативної компетентності забезпечують здатність учнів доцільно переключатися з однієї мови на іншу, виконувати посередницьку роль між мовами та культурами» [там само].

Виходячи з цього у Концепції визначено основоположні вміння, необхідні для формування багатомовної компетентності.

Металінгвістичну компетентність визначають уміння:

- доцільно переключатися з однієї мови на іншу в процесі спілкування;
- виконувати посередницьку роль у групах з різним рівнем комунікативної компетентності в різних мовах з метою досягнення комунікативної мети або виконання спільного завдання;
- стисло або близько до тексту передати його зміст іншою мовою, використовуючи різні види і форми перекладу;
- опрацювати текст, створюючи на його основі вторинний текст іншою мовою.

Основними для міжкультурної компетентності є вміння:

- знаходити спільне та відмінне в різних культурах;
- пояснювати особливості своєї культури, представляти її традиції;
- розпізнавати в текстах національно-культурну лексику;
- доречно застосовувати засоби національного мовленнєвого етикету;
- долати міжкультурні конфліктні ситуації ненасильницькими методами;
- протидіяти проявам національно-культурної, расової та гендерної дискримінації.

Важливими для формування компенсаторної компетентності є вміння:

Інновації в сучасній освіті: методологія, технології, ресурсне забезпечення, дидактичні та виховні аспекти

- зрозуміти значення слова, виходячи з контексту в процесі читання або слухання за допомогою словника;
- зрозуміти зміст слова на основі аналізу його елементів (префіксів, суфіксів); у процесі говоріння спростити фразу;
- надати інформацію, використовуючи знайомі слова, паралінгвістичні (невербальні) засоби спілкування;
- звернутися за допомогою (попросити співрозмовника повторити питання, надати додаткову інформацію тощо).

Відповідно до визначених умінь має відбуватися добір змісту та методів і прийомів навчання і створення таких освітніх ресурсів, робота з якими забезпечувала б формування умінь багатомовної компетентності.

Так, наприклад, у 2016–2017 рр. у рамках проведення міжнародних і міжнародних дитячих таборів і клубів «Джерела толерантності» та «Шорашим»–«Коріння та майбутнє євреїв діаспори», що були започатковані громадськими й освітніми організаціями національних спільнот України, Молдови та Грузії, було розроблено багатомовні розмовники, робота з якими сприяла організації багатомовного полікультурного освітнього середовища та допомагала об'єднати дітей і дорослих – представників різних національних спільнот, і полегшити живе спілкування мовою одне одного на елементарному рівні [10, 12].

А у результаті проведення Всеукраїнського експерименту «Формування багатомовності дітей та учнів: прогресивні європейські ідеї в українському контексті», що проходив у 2016–2021 рр. за ініціативою Міністерства освіти і науки України та за підтримки Верховного Офісу комісара ОБСЄ з питань національних меншин, науковцями та педагогами – представниками закладів освіти Закарпатської, Запорізької, Одеської та Чернівецької областей, було проаналізовано успішні практики багатомовної освіти з огляду на міжнародний і вітчизняний досвід і створено методичний посібник [16]. Керуючись рекомендаціями Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин, учасники експерименту імплементували кілька різних моделей і запровадили власні практики багатомовної освіти. Отже, цей ресурс теж може бути корисним під час запровадження інтегрованого та багатомовного навчання.

Сьогодні, під час воєнного стану в результаті російської агресії проти України та значної вимушеної міграції українських родин із дітьми, країни, що надають притулок українським біженцям, намагаються знайти дієві шляхи та запропонувати освітні ресурси для створення якомога сприятливих умов інтеграції й адаптації українських школярів до навчання у закладах освіти.

Так, наприклад, Європейським союзом нещодавно було розроблено практичний посібник із піктограмами, що сприяє подоланню мовних бар'єрів і початкові труднощі у спілкуванні. Він є у доступі українською мовою та всіма мовами ЄС і розміщено на офіційному сайті Європейського союзу (URL: <https://cutt.ly/nHoxp2z>). Кожний із двомовних варіантів посібника містить прості інформативні зображення, що супроводжуються найбільш уживаними в побуті фразами українською мовою з перекладом на

Інновації в сучасній освіті: методологія, технології, ресурсне забезпечення, дидактичні та виховні аспекти

різні мови країн ЄС. Робота з цим невеликим посібником сприятиме й формуванню багатомовної компетентності здобувачів освіти.

А за нашою ініціативою та в рамках співпраці з Міністерством освіти Ізраїлю та Всесвітнім центром єврейської освіти, нині розглядається можливість адаптації та запровадження в освітній процес типових освітніх програм, підручників і посібників із навчання мови іврит, які були розроблені, затверджені й апробовані у закладах освіти України з єврейським етнокультурним компонентом [1-8; 13-14]. Їх включення в освітній куракулум ізраїльських закладів освіти дозволить українськими учнями (та, навіть, на початковому етапі, і батьками) швидше і легше опанувати мову іврит і занурюватися в єврейську традицію та культуру у новому мовно-культурному середовищі та водночас співвідносити, зіставляти, порівнювати набутий досвід із українською мовою та культурою. Це навчально-методичне забезпечення побудовано на провідних, відомих в усьому світі, підходах до навчання – компетентнісному, особистісно-орієнтованому, діяльнісному й інтегративному, а пропонований програмовий зміст, реалізований у підручниках і посібниках, базується на основних принципах навчання, що співвідносяться з положеннями багатомовної освіти. Крім цього, навчальний матеріал підручників і посібників можна використовувати для розроблення й інтегративних курсів з опанування мов (івриту й української) та немовних предметів (єврейської традиції, мистецтва, культури тощо).

Таким чином, лінгвістичні та лінгводидактичні дослідження питань багатомовної освіти, особливо в умовах воєнного стану, підтверджують свою актуальність і перспективність, а також потребують подальшого теоретичного та технологічного розроблення проблем формування багатомовної компетентності учнів на всіх рівнях освіти.

Література:

1. Бакуліна Н. В., Фалеса І. Ю. Типова навчальна програма з мови іврит для 1-2 класів закладів загальної середньої освіти : програми Нової української школи. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/713374/1/18tipova-navchalna-programa-z-movi-ivrit.pdf>
2. Бакуліна Н. В., Фалеса І. Ю. Навчальна програма з мови іврит та читання для 3-4 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою : програми Нової української школи. URL: https://lib.iitta.gov.ua/717428/1/%21%21%2125mova-ivrit-ta-chitannya-dlya-zzso-z-ukrainskoju-movoyu-navchannya3_4%D0%BA%D0%BB.pdf
3. Бакуліна Н. В., Щербак О. Д. Модельна навчальна програма «Мова іврит. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти : програми Нової української школи. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/726053/1/%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0_%D0%9C%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%B8%D1%82_5-6%D0%BA%D0%BB_%D0%91%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%](https://lib.iitta.gov.ua/726053/1/%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0_%D0%9C%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%B8%D1%82_5-6%D0%BA%D0%BB_%D0%91%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%96%21%21%2125mova-ivrit-ta-chitannya-dlya-zzso-z-ukrainskoju-movoyu-navchannya3_4%D0%BA%D0%BB.pdf)

**Інновації в сучасній освіті: методологія, технології, ресурсне забезпечення,
дидактичні та виховні аспекти**

Do%BD%Do%Bo_%Do%A9%Do%B5%D1%80%Do%B1%Do%Bo%Do%BA.pdf

4. Бакуліна Н., Фалеса І. Іврит : підруч. для 1 кл. заг. сер. осв. з навч. укр. мовою. Чернівці: Букрек, 2018. 88 с. : іл. URL: https://lib.iitta.gov.ua/712064/1/Ivryt_2018_%Do%9C%Do%9E%Do%9D_%Do%9D%Do%91.pdf

5. Бакуліна Н. В. Іврит : підр. для 2 кл. закл. заг. сер. осв. Чернівці : Букрек, 2019. 144 с. : іл. URL: https://lib.iitta.gov.ua/717034/1/ivryt_new_x.pdf; https://lib.iitta.gov.ua/717034/2/ivryt_22pv.pdf

6. Бакуліна Н. В., Яковлева О. М. Іврит : підр. для 3 кл. закл. заг. сер. осв. Чернівці: Букрек, 2020. 144 с. : іл. URL: https://lib.iitta.gov.ua/721667/1/IVRIT_3_Bakulina.pdf

7. Бакуліна Н. В., Яковлева О. М. Іврит : підр. для 4 кл. закл. заг. сер. осв. Чернівці : Букрек, 2021. 128 с. : іл. URL: https://lib.iitta.gov.ua/726134/1/Ivrit-4kl_Bakulina_Yakovleva.pdf

8. Бакуліна Н., Гехтман Р. Коди єврейської культури для дітей: Єврейська каліграфія. Робочий зошит для навчання й удосконалення каліграфічної компетентності. Чернівці : «АНТ ЛТД», 2020. 68 с.: іл. URL: https://lib.iitta.gov.ua/724601/2/The%20Jewish%20Calligraphy_Book_Bakulina_compressed.pdf; https://lib.iitta.gov.ua/724601/1/The%20Jewish%20Calligraphy_COVER_Bakulina_compressed.pdf

9. Гаманюк В. А. Реалізація концептуальних засад багатомовності у проектах EUROCOM. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 6. С. 71–75.

10. Давайте поговоримо. Розмовничок : навч. посіб. для учнів початкової та основної школи з навчанням і вивченням єврейських мов / Н. Бакуліна та ін. ; за заг. ред. Н. Бакуліної. Чернівці : АНТ ЛТД, 2017. 52 с. : іл. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709282/2/%D1%80%Do%BE%Do%B7%Do%BC%Do%BE%Do%B2%Do%BD%Do%B8%Do%BA.pdf>

11. Концепція моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин / О. Л. Фідкевич, В. В. Снегір'ова, Н. В. Бакуліна; НАПН України, Ін-т педагогіки НАПН України. Відділ навчання мов нац. меншин та зарубіж. літ. Київ : Педагогічна думка, 2021. 44 с.

12. Мій перший розмовничок : навч. посіб. для учнів початкової й основної школи з навчанням і вивченням мов національних меншин. / Н. Бакуліна та ін. ; за заг. ред. Н. Бакуліної. Чернівці : АНТ ЛТД, 2016. 48 с. : іл. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709296/1/%D1%80%Do%BE%Do%B7%Do%BC%Do%BE%Do%B2%Do%BD%Do%B8%Do%BA.pdf>

13. Мова іврит. 5–9 класи : Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою / Н. В. Бакуліна та ін. Затверджено наказом МОН України. 2017. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/713420/1/z-movi-ivrit-5-9-kl-red-2017.pdf>

14. Мова іврит. 10–11 класи : Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (рівень стандарту) / Бакуліна Н. В. та ін. Затверджено наказом МОН України. 2017. URL: https://lib.iitta.gov.ua/713421/1/mova-ivrit_10_11_dlya-znz-z-ukr.m-rive-standartu.pdf

**Інновації в сучасній освіті: методологія, технології, ресурсне забезпечення,
дидактичні та виховні аспекти**

15. Подоляк, З. Дидактика багатомовності як методологічна основа сучасної іншомовної освіти. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка*. 2017. № 4. С. 207–213. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8935/1/27.%20Podoljak.pdf>
16. Успішні практики багатомовної освіти в Україні / кол. авт., за ред. А. О. Панченкова. К.: Ваіте, 2020. 134 с.
17. Фідкевич, О. Зміст і функції багатомовної комунікативної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти з навчанням мов національних меншин Укр. пед. жур. 2020. № 3. С. 66–74. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722030/1/%D0%A4%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87-%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
18. Baker, C. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. 4th edition. Clevedon: Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters, 2006.
19. Baker, C. & Prys Jones, S. *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Clevedon: Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters, 1998.
20. Baker, C. *A Parents' and Teachers' Guide to Bilingualism*. 2nd edition. Clevedon, Boston, Toronto, Sydney: Multilingual Matters, 2000.
21. Harging–Esch, E. & Rilley, P. *The Bilingual Family: A Handbook for Parents*. 2nd edition. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Delphi: Cambridge University Press, 2003.
22. Hufeisen B. *EuroComGerm. Die sieben Siebe: Germanische Sprachen lesen lernen*. Aachen: Shaker, 2007. 370 p.
23. Klein H. G. *EuroComRom. Die sieben Siebe: Romanische Sprachen sofort lesen können*. Aachen: Shaker, 2000. 287 p.
24. Montanari, E. *Wie Kinder mehrsprachig aufwachsen: Ein Ratgeber*. 3. Auflage. Frankfurt a. M.: Brandes & Apsel Verlag, 2002.
25. Montanari, E. *Mit zwei Sprachen groß werden. Mehrsprachige Erziehung in Familie, Kindergarten und Schule*, München: Kösel, 2002.

**КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ
ТРАЕКТОРІЇ РОЗВИТКУ ДИТИНИ В НЕСТАБІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Олена Барановська

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України*

Сьогодні ставить дитину в обставини, коли вирішуються серйозні життєві проблеми, в тому числі – проблеми адаптації до нових умов навчання. Пандемія коронавірусу змінила систему навчання, інтегрувавши дві її основні форми: очне та дистанційне навчання. Виникла нова форма: змішане навчання. Змішане навчання в початковій школі залучає нові Інтернет-технології, які дозволяють врахувати індивідуальний темп навчання і розвитку учня, мотивувати його, відстежити його особисті досягнення та відслідкувати необхідні зміни в технологіях. Тобто створюється нове навчальне середовище, в якому досвід і майстерність